

AKADEMIJA: POTREBA ZA SLOBODNIM SUKOBOM IDEJA

STJEPAN KROVINOVIĆ
Fakultet hrvatskih studija,
Sveučilište u Zagrebu
skrovinov@hrstud.hr

Akademiju mnogi vide, a mnogi bi ju i voljeli vidjeti, kao mjesto u kojemu se potiče i odvija slobodna argumentacija. Akademski milje, u tom kontekstu, bio bi poticajan za slobodno izražavanje ideja neovisno o tome tko ih izražava i hoće li se neke ideje „kositi” s uvriježenim stavovima. No je li uistinu tako u akademiji danas? Moja zapažanja koja slijede nipošto se ne trebaju uzimati kao kritika akademije jer većina toga proizlazi, uvjeren sam, iz naše ljudske prirode koja nerijetko podliježe konformiranju, što nas čini pristranima i uslijed čega se priklanjamo određenim uvriježenim stavovima akademskog miljea. Sudionici akademskih rasprava su, prije svega, ljudi. Naime, misliti da se isključivo idealom razuma i racionalnosti (koji se već duže vrijeme nalazi u svojevrsnoj krizi) može uzdići iznad ljudske biološke i kulturne uvjetovanosti jest, najslabije rečeno, suviše idealizirana pretpostavka. Stoga, ovaj tekst prije valja shvatiti kao poticaj pojedincima do kojih će doprijeti ove riječi, da nastoje osvijestiti i izraziti autentične misli u njima samima, koje bi posljedično donijele akademskoj zajednici intelektualno bogatstvo. Da se ne pribojavaju propitkivati tuđe stavove, neovisno o autoritetu koji ih izgovara, ali da istovremeno ne strahuju od napuštanja vlastitih uvjerenja – jer upravo to će se i dogoditi ulazimo li u „sukob ideja”. Stoga, smatram da je potrebno priželjkivati sukobljavanje ideja, neometanu borbu ideja među akademskim građanima. Ne radi se o borbama akademika, intelektualaca, profesora, studenata, odnosno njihovih persona i društvenih uloga, nego onoga zbog čega su oni zapravo ovdje – njihovih ideja. Čini mi se da je takav sukob ideja nešto što još uvijek nedostaje u akademskom svijetu (uz sve slobode i autonomiju koju posjeduje), sve zbog straha od neprihvatanja unutar akademske zajednice, ovisnosti akademije o državi, interesnim skupinama ili korporacijama i sl., sve većeg konformizma akademika, koji se u današnjem svijetu sve više boje za vlastiti opstanak, dok u konformističkom gubljenju sebe pronalaze sigurnu luku „mentaliteta krda”. Čini se da kada dopustimo konformizmu da postane uvažena norma u akademiji, tada se stvaraju uvjeti za politiziranje znanosti i gušenje slobodne misli pod izlikom „viših ciljeva” – ideoloških pristranosti kamufliranih u političku korektnost koje nas uvjeravaju da je to za dobrobit čovječanstva. „Spuštanje ograda” na slobodnu misao, pri čemu se više

pazi na to kako će ideja utjecati na nečiji ego (bilo sugovornika, bilo onih na koje se rasprava odnosi), nego na samu vrijednost (bila ona pragmatična, utilitarna i sl.) ideje. Puno se energije troši na stvari koje bi istinski misaonim pojedincima u protivnom važile kao manje relevantne. Fokus se prebacuje s ideje na dodatne aspekte posljedica tih ideja po dostojanstvo suparnika u argumentaciji, tj. na održavanje normi i vrijednosti grupe unutar koje se odvija kontekst borbe. Sve se to odvija kako bi se održale postojeće strukture međuodnosa akademskih aktera i njihova statusa, a sve to na štetu snage argumenata. Korijeni ovoga mogu se pronaći u psihologiji normi i širem društvenom kontekstu kojemu se pojedinac prilagođava – da se osoba konformira s grupom s kojom će kooperirati, pri čemu će se poistovjećivati s idejama koje posjeduje, odnosno idejama koje su zarazile njegov um i trajno se nastanile do trena kada će neka nova „ideja krda” zauzeti svoje privilegirano mjesto unutar grupe. Stoga, može se reći da i obrazovane skupine koje, iako raspoložu velikom količinom znanja i razinom intelektualne sposobnosti, ipak ne mogu pobjeći od vlastite prirode konformiranja.

Postoji još jedna dimenzija koja se tiče naše uvjetovane privrženosti autoritetu koji smo uspostavili tijekom primarne socijalizacije, ostavivši tako doživotan trag u razvojnom periodu naših života. Potiskivali smo ono što mislimo i osjećamo (svatko u nekoj mjeri) kako bi zadržali privrženost roditelja o kojima egzistencijalno ovisimo zbog samog prirodnog tijeka čovjekova razvoja (jer ljudska je vrsta većinu svojeg ranog razvoja izrazito ovisna o roditeljskom ulaganju i brizi, usporedno s drugim životinjskim vrstama), kako bi bili poslušna i „dobra djeca”, što se nažalost nerijetko nastavlja na odraslu dob kada bi se zapravo trebali uzdići iznad ove infantilne potrebe za slijepom privrženosti pod cijenu vlastite individualnosti. Stoga, slobodnom mislitelju potreban je razvoj i na emotivnom planu kako bi naučio osloboditi potisnute misli i emocije koje smo još kao djeca vješto skrivali. Dakako, može se reći da je ponekad opravdano prikrivanje autentičnosti i u odrasloj dobi, osobito kada se radi o novim oblicima privrženosti i ovisnosti o novim autoritetima koji imaju moć nad pojedincem. No tu ću prosudbu ostaviti svakome na njihovoj savjesti jer svatko ima vlastitu procjenu rizika.

Tako će pojedinci, potihno u sebi, susprezati misao ogoljenu i oslobođenu od društvenih restrikcija (rečeno Freudovom terminologijom, od „velikog oka super-ega”) do trena kada misao gotovo neće niti nalikovati na onu originalnu. Neće postojati, u smislu da će se konformirajuća „ideja krda” zamijeniti i poistovjetiti s originalnom idejom koja je potisnuta kako bi se sačuvala određena doza vlastitoga dostojanstva. Naravno, to je očekivani rezultat naše društvenosti – da se usuglasimo s kontekstom grupe koja nam je poput medija u formiranju mišljenja (ili barem govora unutar diskursa). To ima svoje posljedice i na unutarne, ali i vanjsko, intersubjektivno traganje za istinom. Ovdje ne govorim isključivo o

problematici pitanja „koja je misao točna” i što je to istina, nego o nepostojanju akademske kulture koja je poticajna za sukobljavanje ideja među sugovornicima i u nama samima, kao i o nemogućnosti usuglašene diskurzivne metode da se uopće adekvatno suoče ideje i potencijalno razluči „točno od netočnog” – nemogućnost sukoba ideja, prvo u vlastitom umu, a potom i u širem društvenom kontekstu. Ako ne izvučemo na površinu potisnutu ideju, skrivenu od osuđujućeg glasa (generaliziranog drugog) u nama, koji je odraz društvenih stavova, nikada nećemo uspješno provoditi dijalektiku koja će „izroditi” novu misao. Ovdje se misli samo na individualnoj razini, a možemo samo zamisliti koje su posljedice po cjelokupni društveni razvoj.

Još jedan važan čimbenik koji otežava ovu problematiku jest i taj da ne postoji *common ground*, zajedničko polje, referentni okvir, arena, kontekst unutar kojega se različite ideje mogu pravilno suočiti. Možda na prvu zvuči kontradiktorno s prvotnom tezom koja potiče slobodan sukob ideja, no smatram potrebnim ovo spomenuti jer sukob ideja bez konsenzusa ili nekog oblika rezolucije ne ostavlja previše prostora za pomak naprijed. Pravilno suočavanje i sukobljavanje ideja, u idealnim uvjetima, značilo bi osigurati što manje varijacije u suvišku značenja u korištenoj terminologiji, uzajamno priznate kriterije, pravila i vrijednosti. Bez pravila, bez barem nekih zajedničkih vrijednosti, *fair-play* borba teško je ostvariva. Ako jedna osoba smatra za vrijednost akademske rasprave njen dolazak do istine i samo istine, bez obzira na posljedice, a druga osoba smatra da je vrijednost akademske rasprave prihvaćenost od danog mu miljea, koji mu prvenstveno služi kao sredstvo za egoistično promicanje statusa u hijerarhijskoj strukturi, onda očito „suparnici” (suparnici u smislu sukoba ideja, ali kooperanti u smislu traganja za istinom) neće koristiti ni jednake smjernice. Potonji slučaj naglašava povećanu kontrolu jedne dimenzije misli, što proizvodi razapetost kod subjekta, razapetost između onoga što misli i onoga što bi trebalo misliti (tj. što smatra da se očekuje misliti). Takva je misao tada troma, u glibu ideološki „korektnog” mišljenja. To je kao da imamo dodatni sloj, program na *user-interfaceu* koji mora nadgledati što govorimo. Taj je „program” urođen svi-ma jer je esencijalan za preživljavanje vrste, ali zato možemo stvoriti tolerantnu okolinu koja će dopuštati slobodan diskurs i time smanjiti disfunkcionalne utjecaje te samokontrole. To postaje presudan problem ako prihvatimo činjenicu da je radna memorija uma konačna. Tada taj dodatni sloj predstavlja nepotreban utrošak energije koji, kao što je već navedeno, može biti poguban za slobodno misaono izražavanje – u krajnjim slučajevima dolazi do izrazite „intelektualne prostitucije”.

S druge strane, oni koji se odluče za tako hrabar pomak, ogoljen od sentimentalnog traganja za odobravanjem krda uz vodstvo vlastite autentičnosti i razuma, pronaći će se u problemu konteksta unutar kojeg se odvija borba ideja

(racionalizacija sukoba ideja dovest će do pitanja vrjednovanja tih ideja). Ako pravila borbe nisu ukorijenjena u logici razumske rasprave (nego u proizvoljnoj logici grupne dinamike), onda ništa ne znači što će osoba A dati logički utemeljen argument koji će biti suprotstavljen, primjerice, ideološki obojenom argumentu – jer ne postoji adekvatan način njihova vrjednovanja. Problem je što ne postoji zajednička baza argumentacije (poput neupitnog zdravorazumskog znanja, svijeta života, nekontroverznih iskaza) unutar suprotstavljenih klastera ideja, što dovodi do potencijalno beskonačnog regresa argumentiranja. Zbog kompleksnosti suvremenog društva i raspoloživog znanja u raspravama koje su ukorijenjene u različitim ideološkim vrijednostima, zalihama znanja i socijalizacijskim procesima, teško ih je svesti na neke zajedničke kriterije kojima bi se vrjednovali. Razumljivo je da će veća baza podataka dovesti do većeg omjera nesigurnih izvora, pa se može očekivati i veća divergencija u konkluzijama – osobito ako uzmemo u obzir selektivnu pristranost nas samih u odabiru dokaza u podacima za konkluziju, ali i algoritama koji kroje značajan dio personaliziranog medijskog sadržaja.

Osoba koja uspijeva nesmetano izražavati misli, posljedično će izoštriti vlastite intelektualne sposobnosti. Zašto u tome uspijeva? Zato što je unutar vlastitog sustava i metode mišljenja stvorila „darwinovski sustav” kriterija kojim vrjednuje vlastite misli i selektira one „pobjedničke” (najvjerojatnije, najsigurnije) ne temeljem uvriježenih stavova (koji su se mnogo puta ispostavili krivima), nego temeljem razumnih i pragmatičnih kriterija i metoda koji su nam služili kroz povijest neovisno o povijesno relativnom sadržaju znanja (poput kriterija induktivnog mišljenja, metode falsifikacije, metodičke sumnje i sl.). No znači li to da treba odbaciti nepregledan broj ideja kroz povijest koje nisu imale slične kriterije (uključujući i ovaj esej), poput onih ideja koje bi ulazile u Baconovu kategorizaciju četiriju idola (ukorijenjenih predrasuda)? Zacijelo ne, jer bi redukcija svih ideja na puku pragmatičnost bila osiromašenje cjelokupne intelektualne misli na ono opažljivo, mjerljivo i provjerljivo, odbacujući sve što ne podliježe takvim i sličnim kriterijima. Ipak, ono što smatram da se treba ovdje istaknuti jest činjenica da se takve neprovjerljive ideje, koje Nassim Nicholas Taleb pogrdno naziva *literary nonsense*, ne mogu adekvatno sukobiti s onima koje su mjerljive unutar akademskog diskursa koji bi za svoju svrhovitost imao „poradanje” istine kroz već spomenutu borbu ideja. One mogu služiti tako što će se nadopunjavati ili tako što će se određene ideje sukobljavati sa „sebi ravnima”.

Ipak, kontekst grupe vrlo je bitan aspekt unatoč spomenutim negativnim stranama zbog prirode konformiranja. Naime, poželjno je imati adekvatno znanje, normativno usvojena pravila i vokabular koji su potrebni za kvalitetan diskurs. Intersubjektivni diskurs služi nam kao odraz vlastitih intelektualnih sposobnosti tako što dobivamo povratnu informaciju o relativnoj „uspješnosti”

što će nas učiniti „dostojnima”, ohrabrenima i motiviranim za buduće takve podvige. Što je još jedan razlog zašto ne treba priželjkivati „darwinovski sustav” u akademiji koji će nagrađivati konformističke ideje, nego, naprotiv, poticati pobijanje postojećih uvriježenih ideja – nešto što bi, po Thomasu Kuhnu, dovelo do paradigmatičkih promjena u znanosti, a prema institucionalnoj ekonomiji, i do većih šansi za povećanje inovacija i ukupnog blagostanja. Naime, ako u diskursu nagrađujemo konformističke ideje, što je i očekivano zbog same dinamike grupe, ljudi će općenito biti motivirani upravo to i činiti (što je zapravo već detaljnije ranije objašnjeno). U tom slučaju, nalazimo očitu međuovisnost između govornika i povratnih informacija iz okoline, koja podrazumijeva i zdravu dozu slobodnog izražavanja svoje autentične misli i poštivanja dostojanstva drugih koje nije nauštrb slobodnom izražavanju. Opet, potrebno je prisjetiti se zašto je akademija ovdje – ne zbog egoističnih nositelja misli, nego zbog sadržaja i kvalitete misli. Takva nam dinamika diskursa donekle može osvijetliti zašto se toliko dugo, čak i kada intelektualno sazrimo, bojimo misli slobodne od „mentaliteta krda”. Možda se radi o sličnoj privrženosti koja se nastavlja od ranog obiteljskog okružja, pa sve do različitih miljea i društvenih grupa kojima se priklanjamo, a koja je plodno tlo za masovnu manipulaciju i podređivanje autoritetu. Ovdje se vidi mudrost drevne kineske izreke iz *Knjige puta i vrlina* (izvorno *Tao Te Ching*): „Onaj tko kontrolira druge može biti moćan, ali onaj tko je savladao sebe, još je moćniji”. Naime, onaj tko pokori svoju prirodu, svoju uvjetovanost i svoje okove, automatski je pokorio i druge jer je slobodniji od krda. Tada može napustiti to krdo ili postati pastikom toga krda, vodeći ga ili na ispašu ili na klanje (što je problem za sebe, izvan ove rasprave). Sloboda kao potencijal za djelovanje u sebi sadržava i rizik – jer ulazimo u sferu novog djelovanja, u sferu nepredvidivog stvaranja. Svjedoci smo masovnog procesa stvaranja visokoobrazovanih građana u cijelom svijetu. Jednako tako, uvjeren sam da smo i svjedoci epohalnim društvenim promjenama koje su prvenstveno potaknute idejama i njihovom praktičnom provedbom uz pomoć tehnoloških inovacija. Svjedoci smo (kao što su neki i ranije u povijesti svjedočili sličnome) rezultatu djelovanja hrabrih ljudi koji su se odlučili propitkivati i sukobljavati se ne samo s idejama nekih konkretnih ljudi nego i s kulturno uvriježenim i institucionaliziranim idejama koje uzimamo zdravo za gotovo. Odnosno, s idejama koje su se duboko utkale u tkanje naše društvene zbilje i svijesti. To su ljudi koji, uvidjevši propuste i neefikasnost poslovanja i institucija, odlučno izražavaju svoju autentičnost pokušavajući promijeniti postojeće strukture – nadajmo se na bolje. Stoga i Vas, dragi moj čitatelju, pozivam da uvidite vrijednost neutabanih staza i pokušate sami krenuti autentičnim putevima Vašeg bića!

„Svjedoci smo (kao što su neki i ranije u povijesti svjedočili sličnome) rezultatu djelovanja hrabrih ljudi koji su se odlučili propitkivati i sukobljavati se ne samo s idejama nekih konkretnih ljudi nego i s kulturno uvriježenim i institucionaliziranim idejama koje uzimamo zdravo za gotovo. Odnosno, s idejama koje su se duboko utkale u tkanje naše društvene zbilje i svijesti.”

STJEPAN KROVINOVIĆ